

Elsa Trolle Önnerfors

”Ja, det är det swåresta, att det är så gammalt och gångbart”

Synen på bröstarvingars arvsrätt under 1600-talet

”De, som uteslutit kvinnorna ifrån arv, anklaga liksom naturen att hon icke skapat endast män.”

Justinianus

1 Inledning

Synen på barns rätt och rättigheter i ett rättshistoriskt perspektiv är ett forskningsområde som professor Rolf Nygren har ägnat en betydande del av sin forskningsgärning åt.¹ Bland annat kan nämnas hans studier av barnarbete och av barns arvsrätt.² Arvsrätten är ett område som inte har fått ett särskilt stort utrymme i den tidigare rättshistoriska forskningen. Medan många andra familjerättsliga områden har blivit undersökta, så är arvsrätten fortfarande till stora delar outforskad och nästan styvmoderligt

¹ Inte minst kan nämnas Rolf Nygrens roll som föreståndare av det rättsvetenskapliga forskningsprogrammet ”Barn som aktörer”, ett sjuårigt forskningsprojekt som avslutades i januari 2007. Slutrapporten återfinns på

<http://www.jur.uu.se/LinkClick.aspx?fileticket=4Olrb7aOiDI%3d&tabid=2419&language=sv-SE> (den 31 augusti 2011). Delar av forskningsresultaten presenteras även i

Barn och rätt: bidrag från forskarkollegier tillägnade Åke Saldeen (red. Anna Hollander, Rolf Nygren och Lena Olsen), Iustus förlag, Uppsala 2004.

² Rolf Nygren: ”Varför biter inte förbuden mot barnarbete” s. 113–125. I: *Barn och rätt* (red. Anna Hollander, Rolf Nygren och Lena Olsen), Iustus förlag, Uppsala 2004. Rolf Nygren: ”Arvsrätt och tom fattigvårdskassa. En studie av hur oäkta barn fick arvsrätt s. 455–475. I: *Festskrift till Anders Agell*, Iustus förlag, Uppsala 1994.

behandlat i forskningshänseende. Detta trots att varken arvsregler eller arvstvister är några nya inslag i den svenska rätten. De är lika gamla som de äldsta bevarade lagarna. Redan i inledningen till Ärvdabalken i Magnus Erikssons landslag finns en bild på en arvtvist.

Idag är barns lika arvsrätt – oavsett barnets kön eller om barnet ifråga är fött inom eller utom äktenskapet – något som vi betraktar som en självklarhet. Men för inte alltför länge sedan såg situationen annorlunda ut. År 1845 infördes lika arvsrätt för söner och döttrar, men diskussionerna kring en förändring av arvsrättens utformning hade påbörjats redan på 1600-talet i samband med de många reformförsök som genomfördes under århundradet.

Syftet med denna artikel är att belysa diskussionerna kring bröstarvingarnas arvsrätt under 1600-talet. Vilka argument framfördes för att införa en lika arvsrätt för söner och döttrar vid en tid med helt andra förutsättningar än idag? Vilka argument användes emot en lika arvsrätt? Vilka rättsliga strategier hade den arvlätare att tillgå som ville att hans eller hennes barn skulle ärva lika mycket? De barn som var födda utanför äktenskapet, de så kallade oäkta barnen, fick sin legala arvsrätt starkt begränsad under 1600-talet, men av utrymmesskäl ämnar jag inte att behandla den problematiken här.³

2 De arvsrättsliga bestämmelserna i Sverige under medeltiden

Att barnen – bröstarvingarna – var de som i första hand skulle ärva föräldrarna, har varit ett obesträtt faktum i den svenska rättsordningen, liksom i många andra länders lagar, sedan lång tid tillbaka.⁴ Fördelningen av arvet mellan barnen var emellertid inte densamma överallt. Den romerska rätten, i form av Justinianus Corpus juris civilis, fastställde på 540-talet lika arvsrätt för män och kvinnor.⁵ Även naturrätten, som hade

³ För de oäkta barnens rättsliga ställning under 1600-talet, se Trolle Önnerfors, Elsa: *Justitia et Prudentia. Rättsbildning genom rättstillämpning. Svea hovrätt och testamentsmålen 1640–1690*, Media-Tryck, Lunds universitet 2010, s. 220 ff.

⁴ Jämför med Johan Stiernhööks förslag till ärvdabalk, första delen, andra kapitlet (*Förarbeten till Sveriges rikets lag 1666–1686* (utgivna av Jan Eric Almquist), Lundequistska bokhandeln 1933, s. 33).

⁵ Den lika arvsrätten kan utläsas i Novellae 118 (*Römisches Privatrecht (von Max Kaser. Fortgef. von Rolf Knütel)*, Beck 2003, s. 410 f).

jämlikhet som ett honnörsord, ansåg att en lika arvsrätt var att den mest naturliga ordningen. Men mer om naturrätt längre fram.⁶

För svensk rätts vidkommande infördes på 1200-talet en arvsrättslig princip som skulle bli gällande för en lång tid framåt. Birger Jarls arvslag från mitten av 1200-talet stadgade att döttrar skulle ärva hälften så mycket som söner. Liknande bestämmelser återfanns också i de andra nordiska lagarna från samma tid. Frågan är dock om denna bestämmelse innebar en försämring eller en förbättring för de kvinnliga arvtagarna. Konkurrerade Birger Jarls arvslag ut äldre bestämmelser om en lika arvsrätt eller utökade den nya lagen kvinnornas rättigheter? Hade kvinnor haft arvsrätt överhuvudtaget tidigare? Hittills har den rätthistoriska forskningen inte kunnat ge något bestämt svar på hur lagstiftningen var utformad före mitten av 1200-talet. Men 1600-talsjuristen Johan Stiernhöök var av uppfattningen att Birger Jarls arvslag innebar en förbättring av döttrarnas arvsrätt. Enligt Stiernhöök hade det tidigare varit så att om det fanns en son efter arvlåtaren, så fick inte dottern ärva någonting alls efter föräldrarna. Dessa regler hade bland annat kommit till uttryck i den gamla Dalalagen.⁷

Från medeltiden fram till mitten av 1800-talet skilde sig arvsreglerna åt på landsbygden och i städerna. Detta kom till uttryck redan i landskapslagarna. I Östgötalagens ärvdabalk 3:1 stadgas till exempel att ”då två äro jämna i arv och jämnskylda i ätt, då går alltid hatt till och huva ifrån.” Troligen hade denna delningsnorm tagit intryck från den samtida danska Jyllandslagen.⁸ I den norska rätten fanns däremot inte denna skillnad mellan land och stad.⁹ I samband med den nya svenska rikslagstiftningen vid mitten av 1300-talet fastslogs arvsrättens huvudregel för landsbygdens vidkommande i ärvdabalken i Magnus Erikssons landslag: ”Dör bonde eller husfru och leva barn efter dem, son och dotter, då ärve son två lotter och dotter tredjedelen.”¹⁰ Samma bestämmelse återkom i Kristoffers landslag på 1442.

⁶ Beckert, Jens: *Inherited Wealth*, Princeton University Press 2008, s. 36.

⁷ *Förarbeten till Sveriges rikes lag 1666–1686*, s. 33 och 80 f.

⁸ Hafström, Gerhard: ”Hatt och huva”, s. 74. I: Rätthistoriska perspektiv. En bukett uppsatser från fem decennier. Festskrift tillägnad Gerhard Hafström på hans 80 årsdag (red. Kjell Å. Modéer) Rätthistoriska studier bd 10, Nerenius & Santérus 1984.

⁹ *Magnus Erikssons stadslag, i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén*, Rätthistoriskt bibliotek bd 7, Nordiska Bokhandeln 1966, s. 65 not 2.

¹⁰ Ärvdabalken 1 (*Magnus Erikssons landslag, i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén*, Rätthistoriskt bibliotek bd 6, Nordiska Bokhandeln 1962, s. 58).

Det fanns emellertid ett undantag från landslagens bestämmelser. I Varend i Småland hade män och kvinnor sedan lång tid tillbaka haft lika arvsrätt. Enligt en gammal sägen grundade sig denna arvsrätt på att kvinnorna i Varend en gång under tidig medeltid avvärjt ett anfall från danska trupper, och som tack för sin insats erhöll kvinnorna bland annat lika arvsrätt. Men den varendska arvsrätten fanns inte bara i sagorna. Den ovannämnde Johan Stiernhöök diskuterade den som ett etablerat rättsligt faktum i sitt verk "Om svears och götars äldre rätt" (1672), och det finns exempel från Göta hovrätts dömande verksamhet där den varendska arvsrätten framfördes som ett rättsligt – och giltigt – argument i parternas inlagor.¹¹

I stadsrätten gällde däremot sedan länge lika arvsrätt mellan söner och döttrar. Det kunde till exempel utläsas i Bjärköarätten från andra hälften av 1200-talet. En del forskare menar att denna likadelningsprincip hade sitt ursprung i den hanseatiska stadsrätten.¹² Den lika arvsrätten återfanns även i Magnus Erikssons stadslag från 1350-talet: "Om byaman dör, eller hans husfru, och lever barn efter dem, son och dotter, då ärve son lika som dotter och dotter lika som son."¹³

3 Arvsrättens förutsättningar under 1600-talet: egendomsformer, ståndssamhälle och privilegiebestämmelser

Jordegendomar var i det tidigmoderna samhället den i särklass viktigaste maktresursen. Den som ägde jord kunde alltid leva på avkastningen från denna under perioder då andra inkomster föll bort. Det var därför viktigt att skydda och hålla samman jordegendomarna inom familjen. Sönernas större del av arvet möjliggjorde detta, då det oftast var någon av sönerna som tog över gården efter föräldrarna.

Jordens betydelse fick också följdverkningar avseende synen på giftermål. Under den tidigmoderna tiden var äktenskapet en viktig rättslig

¹¹ Stiernhöök, Johan: *Om svears och götars forna rätt* (övers. från det latinska orig.), Rätts-historiskt bibliotek bd 2, Nordiska bokhandeln 1981, s. 137 f. På 1770-talet lät Gustav III till och med stadfästa den varendska arvsrätten som ett särskilt privilegium för området (Hafström, Gerhard s. 85 f).

¹² Almquist, Jan Eric: *Strödda bidrag till civilrättens historia*, Norstedt 1953, s. 37.

¹³ Ärvdabalken 1 (*Magnus Erikssons stadslag* s. 16).

strategi för att stärka familjens och släktens ställning i samhället. Detta gällde framför allt den besuttna adeln. Vid 1600-talets början var 90 % av den då etablerade adeln jordägare. Genom giftermål bildades allianser som kunde vara nyttiga för framtiden, både politiskt och när det gällde att säkra jordegendomar. För att möjliggöra detta krävdes att döttrarnas arvsrätt var begränsad, så att inte alltför stora egendomar skulle hamna utanför familjens kontroll. Det krävdes också att kvinnornas rättsliga handlingsutrymme var begränsat. Med undantag av änkor var det formellt sett endast män som kunde disponera, köpa, sälja och förvalta jord, och det var genom männens relationer till varandra som olika maktstrukturer utvecklades.¹⁴

En central faktor för både synen på jordäggande och för arvsrättens utformning under 1600-talet var jordens indelning i olika egendomsformer. Dessa olika egendomsformer hade funnits redan i landskapslagarna, och bestod ända fram till mitten av 1800-talet. Framför allt den fasta egendomen delades in i arvejord (jord som tillfallit någon genom arv) respektive avlingejord (jord eller annan egendom som någon själv förvärvat genom till exempel nyodling, gåva eller köp). Arvejord fick inte testamenteras bort, skänkas bort eller avyttras, medan man fritt kunde disponera över avlingejorden. Arvejorden var någonting som ägaren bara temporärt förfogade över, och vid hans död skulle jorden övertas av nästa generation eller andra släktingar.¹⁵

Denna indelning i olika egendomsformer hade rättsligt stöd i jordabalken i Magnus Erikssons landslag från mitten av 1300-talet. Lagrummet behandlade hur man fick avhända sig olika jordegendomar, och av detta stadgande i landslagen gjordes både analogi- och e contrario-slut. Lagrummet motsvarades i Kristoffers landslag av kapitel nio i jordabalken, och hade rubriken "Vad som är arvjord eller förvärvad jord, och man må göra med förvärvad jord vad man vill" (lagrummet förkortas i fortsättningen LLJB9). Bestämmelserna om arvejord och avlinge skilde sig något åt i lands- och stadslagen. Stadslagen hade olika kvoter beträffande hur egendom fick fördelas, allt beroende på om det fanns bröstarvingar eller inte. Söner och döttrar ärvde som ovan nämnts lika mycket, men bestämmelsen i stadslagen gjorde dock ingen uttrycklig skillnad på arv och avlinge, vilket var ett problem när det gällde att tillämpa lagrum-

¹⁴ Vad gäller förhållandet mellan äktenskap, arv och jord, se vidare i Sjöberg, Maria: *Kvinnors jord, manlig rätt. Äktenskap, egendom och makt i äldre tid*, Gidlunds förlag 2001.

¹⁵ Trolle Önnerfors, Elsa s. 143.

met. Landslagen hade en friare dispositionsrätt än stadslagen beträffande avlingeegendom, men å andra sidan var döttrarnas del av arvet mindre. I de flesta fall överläts arvejorden till den äldsta sonen eller sönerna, som var den/de som skulle ta över gården och skötseln av egendomarna.

Skillnaderna i omfattningen av jordinnehav medförde att de i ståndssamhället ingående grupperna hade olika önskemål beträffande hur de ville fördela sitt arv. Detta ledde i sin tur till att ståndens privilegier fick olika utformning beträffande arvsrätten, allt i enlighet med den rådande *suum cuique*-principen (åt var och en sitt) som legitimerade skillnaderna i ståndssamhället. Bruket av undantagsbestämmelser med hänvisning till ståndets privilegier och särställning, gillades naturligtvis av adeln som eftersträfvade speciallösningar för sitt eget vidkommande. Då en betydande del av adeln var jordägarer, var gruppen naturligtvis intresserad av regleringar som underlättade sammanhållandet av egendomarna. Under 1600-talet utverkade adeln flera privilegier som innebar att när det gällde arv och testamenten så skulle adelns fasta egendomar delas efter landslagens bestämmelser, oavsett om egendomen var belägen på landsbygden eller i städerna. Detta gav sönerna en större del av arvet enligt den legala arvsordningen och medförde dessutom en större testationsfrihet.¹⁶

Enligt prästerståndets privilegier från 1500- och 1600-talen skulle söner och döttrar till präster ärva enligt stadslagens bestämmelser, oavsett om arvlåtaren var bosatt i stad eller på landsbygden. Även borgerskapets egendom omfattades av stadslagen, oberoende av var egendomen fanns. Ingen av dessa grupper hade vanligtvis några större jordegendomar, och hade därför inte heller samma intresse av att hålla egendomarna samlade.¹⁷

4 ”Att gå emot den naturliga kärleken”: testamentet som en möjlighet att kringgå den legala arvsrätten

Den förälder som inte ville att kvarlåtenskapen skulle skiftas efter ärvdebalkens bestämmelser kunde upprätta ett testamente för att i alla fall till viss del förändra arvets fördelning. I teorin hade en arvlåtare rätt att testamentera bort all sin avlingeegendom enligt LLJB9. Men hos de under

¹⁶ Trolle Önnerfors, Elsa s. 254–259.

¹⁷ *Förarbeten till Sveriges rikes lag 1666–1686*, s. 81.

1600-talet inrättade hovrätterna var den dominerande ståndpunkten att LLJB9 inte fick tolkas så att en testator fick disponera sitt avlinge så fritt att bröstarvingarna blev *helt* utan något arv. Laglotten (*legitima*) skulle respekteras. Laglotten var den del av testators egendom som inte fick testamenteras bort, utan den skulle alltid tillfalla bröstarvingarna. Denna del av arvet fick inte fråntas bröstarvingarna utan att det fanns rättslig grund till det. Om en förälder helt ville frånta en bröstarvinge arvet inklusive laglotten, så krävdes det särskilda skäl: ”all *exhaeredation* [arvlöshet] innesluter någon *infamiam* [vanära, skändigt beteende].”¹⁸ Godtagbara skäl kunde vara att arvingen hade slagit sina föräldrar eller grovt förtalat dem. Om arvingen av sagt sig den enda rätta tron – det vill säga den evangelisk-lutherska trosuppfattningen – var detta också ett tillräckligt skäl, liksom de fall där arvingen dödat arvlåtaren. Om arvlösheten hade lagligt stöd, så omfattade den både arvegods och avlinge.¹⁹ Att utan anledning göra sina barn helt arvlösa var något som ansågs strida mot alla kända rättsordningar. Bröstarvingarna skulle som sagt alltid ha rätt till sin laglott om det inte förelåg synnerliga skäl som talade emot det. Den äldsta svenska hovrätten – Svea hovrätt i Stockholm, inrättad 1614 – uttalade i ett betänkande över testamentsrätten 1685 att:

”Den som intet annat äger än aflinge, och will effter ett wrångwijst behag gifwa det till fremmande, icke i håghkommandes dhe sina, han är wärre än een hedning.”²⁰

”Man skall och näppeligen finna någon ort i Europa som annorlunda stadgar och dömer, än att barnen widh inrättande af Testamente aldrig kunna eller böra gåås förbij.”²¹

Uttalandena hade sin grund i naturrätten, och hovrätten hänvisade explicit till Hugo Grotius naturrättsliga läror i frågan.²² Svea hovrätt nämnde dock inte hur stor laglotten skulle vara, och laglottens omfång var inte heller reglerat i den skrivna rätten.²³

¹⁸ Riksarkivets ämnessamling (Stockholm), Juridica V, Allehanda juridica, vol. 19 1685 hovrätternas betänkande angående testamentsrätten, 1. Svea hovrätt den 21 december 1685 s. 15 och 49 [cit. Hovrätternas betänkande 1685].

¹⁹ Hovrätternas betänkande 1685 s. 15 f.

²⁰ Hovrätternas betänkande 1685 s. 49.

²¹ Hovrätternas betänkande 1685 s. 50.

²² Hovrätternas betänkande 1685 s. 50.

²³ Hovrätternas betänkande 1685 s. 7 och 10. För svensk rätts vidkommande kom som ovan nämnts bestämmelser om laglotten först 1857 då arvejordssystemet avskaffades.

Gränsdragningen mellan föräldrarnas rätt att fritt disponera över sin egendom och barnens rätt till sitt arv var under 1600-talet ett ständigt återkommande problem för domstolarna. Å ena sidan ville man värna om föräldrarnas rätt att själva förfoga över och fritt disponera sin egendom, å andra sidan ville man undvika en arvssituation där barnen blev helt lottlösa.²⁴ Svea hovrätt ville att gåvor mellan generationerna framför allt skulle bidra till att vänskapen mellan föräldrar och barn stärktes, och inte att gåvorna skulle orsaka osämja och problem. Hovrätten befärade att föräldrarnas kärlek till barnen skulle minska om de miste sin fria äganderätt över sin egendom. Samtidigt fanns risken att barnen förlorade respekten för sina föräldrar om de på förhand visste att de skulle få arva allting utan några som helst begränsningar. Det var inte heller lämpligt att barnen var helt utlämnade till föräldrarnas godhet och godtycke när det gällde arvet. Med andra ord var det säkrast att ha ett visst handlingsutrymme när det gällde fördelningen av kvarlåtenskapen, men att ändå försäkra sig om att barnen fick någonting i arv. En viss laglott skulle alltså förekomma, men om den utgjordes av arvejord eller avlinge var likgiltigt för hovrätten.²⁵

Ett vanligt förekommande argument för eller emot ett testaments giltighet var kärleken till familjen. Det kunde gälla både kärleken mellan barn och föräldrar, mellan man och hustru och mellan syskon. Testamenten där de närmaste arvingarna hade blivit förbigångna och inte fått ut sin rättmätiga laglott kallades för otillbörliga eller inofficiösa testamenten. Termen var hämtad från den romerska rätten där sådana förordnanden benämndes *testamentum inofficiosum*.²⁶ Termen överfördes till de svenska hovrätterna under 1600-talet, där begreppet fick en mer utvidgad tolkning. Hovrättsjuristerna tycks dock ha grundat sina beslut snarare på en naturrättslig argumentation än en romerskrättslig. Otillbörliga testamenten uppfyllde visserligen alla lagliga formkrav, men själva testamentsdispositionen var inte sådan som en god och hederlig testator skulle ha gjort. Dispositionen ansågs vara oskälig och hjärtlös. Närstående fick nämligen inte utelämnas hur som helst vid upprättandet av ett testamente. Särskilt viktigt var det att föräldrar inte behandlade sina barn orättvist vid fördel-

²⁴ Hovrätternas betänkande 1685 s. 7 ff.

²⁵ Hovrätternas betänkande 1685 s. 7 och 10.

²⁶ Termen *testamente inofficiosum* var hämtad från Digesta 5.2.2 (*The Digest of Justinian* (ed. Theodor Mommsen, Paul Krueger och Alan Watson), vol. 1, University of Pennsylvania Press 1985 s. 174).

ningen av arvet. Ett testamente betraktades som otillbörligt så snart en rättmätig arvinge hade blivit förbigången, oavsett på vilket sätt det hade skett. Sådana testamenten stred emot "den naturliga kärleken" som skulle råda mellan barn och föräldrar. Av samma skäl fick man inte heller ge *allt* avlinge till ett av barnen, så att de andra barnen blev helt utan.²⁷

Men hade en förälder rätt att ge mer av sitt avlinge till ett barn än till de andra, även om man inte gav bort allt? Frågan aktualiserades i Svea hovrätt i slutet av 1660-talet och gällde arvskiftet efter Catharina Nilsdotter Örn. Catharina hade i oktober 1662 upprättat ett testamente, i vilket hon "aff moderligh kärleek" ville gynna sin dotter Maria. Hon betonade att alla hennes barn var henne lika kära, men Maria hade varit det barn som hade vållat sin mor mest bekymmer, och Catharina ville därför att dottern och hennes man skulle få möjlighet till en ny start i livet. Marias bröder blev alltså inte lottlösa, men de fick ut en mindre del än vad Maria fick och mindre än vad de hade fått om arvet hade skiftats enligt den legala arvsordningen. Catharina underströk att den aktuella egendomen var avlinge och att hon därigenom har rätt att förfoga över den bäst hon ville. Hon vädjade också till barnen att de skulle respektera hennes sista vilja.²⁸

Så blev det emellertid inte. Testamentet överklagades av Catharinas söner som hävdade att det var otillbörligt, och tvisten fick avgöras av Svea hovrätt. Den ena brodern menade att det i själva verket var Marias man som hade upprättat testamentet i Catharinas namn. Brodern påpekade dessutom att hans mor i sitt testamente fördelat och disponerat egendom som hon inte hade rätt att förfoga över, och därmed inte heller hade rätt att testamentera bort. Det uppnåddes aldrig någon klarhet i huruvida testamentet var förfalskat eller inte, men Catharina hade i vilket fall överskridit sina befogenheter enligt ärvdabalken.²⁹

Hovrättsreferenten i det aktuella målet, assessorn Olof Thegner, ansåg att LLJB9 knappast skulle tolkas så att en far eller mor hade makt att gå emot den naturliga kärleken, och utan orsak ge bort all sin förvärvade egendom till en främling. Man fick inte heller ge det ena barnet allt sitt avlinge och inget till det andra barnet, med mindre att det barnet

²⁷ Trolle Önnerfors, Elsa s. 217 ff.

²⁸ Norfelt mot Örn, Liber causarum 1667 vol. 118:6 s. 28r (Svea hovrätts huvudarkiv, Riksarkivet (Stockholm)).

²⁹ Norfelt mot Örn, Liber causarum 1667 vol. 118:6 s. 94v (Svea hovrätts huvudarkiv, Riksarkivet (Stockholm)).

förbrukat sin arvsrätt.³⁰ Testamentet borde därför underkännas. Thegners yttrande bifölls också av hovrättens övriga ledamöter: ”praxis widh alle doomstohlar är, att Testamenten til en dehl omkullslås, när dee äro emoot lagh.” Arvet skulle istället fördelas enligt landslagens arvsbestämmelser, det vill säga brodern fick två tredjedelar och systemen en tredjedel av arvet.³¹

Frågan om fördelningen av avlingeegendom återkom i ett hovrättsmål i början av 1670-talet. När Samuel Nilsson dog vårvintern 1671 efterlämnade han sin hustru Anna Blix, deras två små barn samt tre barn från ett tidigare äktenskap. Efter Samuels död uppdagades ett testamente i vilket han testamenterade en gård i byn Bråttby till de omyndiga barnen i det andra äktenskapet. Han ville försäkra sig om att de små barnen skulle få en ordentlig uppfostran och ett säkert underhåll även efter hans död. Barnen i det första äktenskapet var vuxna, de kunde försörja sig själva och de hade dessutom fått ett tämligen stort arv efter sin mor, därför ansåg inte Samuel att testamentet var orättvist. Trots försök till förlikning mellan barnen och styvmodern, överklagade barnen i den första kullen till Stockholms rådhusrätt, som godkände testamentet i en dom i maj samma år. Målet överklagades till Svea hovrätt som också valde att godkänna testamentet, men med den korrigeringen att dispositionen skulle omfatta Samuel Nilssons samtliga barn, inte bara barnen i den senare kullen.³²

Den ovan beskrivna inställningen till testationsfriheten var dominerande i hovrätterna fram till 1680-talet. LLJB9 fick inte användas för att *helt* utesluta barnen från att arva avlingeegendom. Detta förhållningssätt ses även tydligt i hovrättens svar på frågepunkterna kring testamentsrätten 1685. Samma ståndpunkt återfanns även i skrifter av 1600-tals-juristerna Claudius Kloot, Claes Rålamb och Johan Stiernhök. Hos alla tre återfanns ett liknande ställningstagande beträffande borttestamenterade avlinge, som det som Svea hovrätt intog.³³

³⁰ Thegner hänvisade bland annat till flera bibelställen, bland annat Galaterbrevet 4:1, Romarbrevet 8:17 samt Första Mosebok 48:2, som stöd för sin ståndpunkt (Norfelt mot Örn, Liber causarum 1667 vol. 118:6, referentens votum (Svea hovrätts huvudarkiv, Riksarkivet (Stockholm))).

³¹ Hovrättsdom den 16 december 1667 (argumentationen återfinns i Liber causarum 1667 vol. 118:6 s. 94v (Svea hovrätts huvudarkiv, Riksarkivet (Stockholm))).

³² Hovrättsdom den 16 december 1672, Samuel Nilssons arvingar mot Anna Blix, revisionsakt den 1 augusti 1677 (Justitierevisionens arkiv, Rikarkivet (Stockholm)).

³³ Kloot, Claudius: *Then Swenska Lagfarenheetz Spiegel, vthi fyra böcker fördeelt och*

5 Den karolinska lagkommissionens arbete med en revidering av arvsrätten

Under 1600-talet gjordes flera försök att modernisera de ålderdomliga medeltidslagarna, däribland arvsrätten. Den ovannämnde Johan Stiernhöök fick på 1660-talet i uppdrag att översätta de gamla lands- och stads- lagarna till en mer tidsenlig svenska. Stiernhöök påbörjade arbetet tämligen omgående, och omkring 1668/1669 var han färdig med omarbetningen av ärvdabalken. Stiernhöök hade dock inte till punkt och pricka rättat sig efter de instruktioner som följde med hans uppdrag. Stora delar av ärvdabalken kunde nämligen inte längre tillämpas i praktiken, och en översättning av dessa delar ansåg Stiernhöök därför vara onödig. Istället ville han i lagtexten föra in den arvsrättsliga praxis som utvecklats inom hovrätterna. Då Stiernhöök var väl medveten om att han överskred sina ursprungliga instruktioner, inledde han varje kapitel i sin omarbetning med långa förklaringar i vilka han utvecklade och försvarade sina ståndpunkter. Ofta var dessa förklaringar underbyggda med hänvisningar till olika rättsfall, källor och dylikt. Men vad gällde bröstarvingarnas arvsrätt föreslog inte Stiernhöök några ändringar.³⁴

Nästa större reformförsök gjordes på 1680-talet. Testamentet och fideikommissinstitutet fick sin rättsliga reglering i 1686 års testamentsstadga. Samma år påbörjade den karolinska lagkommissionen arbetet med det som skulle komma att bli 1734 års lag. Arvsrätten var ett av de första rättsområden som lagkommissionen tog sig an, och 1690 sammanställdes ett första förslag till en ny ärvdabalk. Det fanns ledamöter i kommissionen som ville införa en lika arvsrätt, detta gällde inte minst kommissionens ordförande Erik Lindschöld. I lagkommissionens arbete var Lindschölds inställning i frågan om bröstarvingarnas arvsrätt klart uttalad: ”[j]ag kan ej annat see än dotter bör niuta lijka rätt med son”.³⁵ Lindschöld hade för egen del upp-

beskrefwen aff Claudio Kloot, Grefwe 1676, lib 2 cap 8; Rålamb, Claes *Obeservationes juris practicae*, Stockholm 1679, s. 316; Stiernhöök, Johan: *Om svears och gõtars forna rätt* (översättning från det latinska originalet), Rättshistoriskt bibliotek bd 2, Institutet för rättshistorisk forskning 1981, s. 131 ff.

³⁴ Johan Stiernhööks förslag till ärvdabalk, första delen, första kapitlet (*Förarbeten till Sveriges rikes lag 1666–1686* (utgivna av Jan Eric Almquist), Lundequistska bokhandeln 1933, s. 4 ff. och 32).

³⁵ Lagkommissionens protokoll den 20 februari 1690 (*Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686–1736. 1, Lagkommissionens protokoll, 1686–1693*, Almquist & Wicksell 1900, s. 149).

rättat ett testamente i vilket hans dotter fick lika stor del av arvet som hans söner: [jag] hafwer mehr än lenge sedan gjort hoos mig den disposition, att min dotter bör hafva lika med min son”.³⁶ Även ledamöterna Erik Lovisin – landshövding med ett förflutet i Svea hovrätt och i justitierevisionen – och Michael Törne – borgmästare i Stockholm – var av åsikten att en lika arvsrätt var den bästa lösningen. Törne uttalade att ”en sådan jämlikheet uppbygger vänskap och godt förstånd emellan syskon”.³⁷ Men det fanns också ledamöter som såg vissa risker med att införa en lika arvsrätt. Johan Hadorph, kommissionens sekreterare, befarade till exempel att stora jordegendomar skulle hamna under utländsk kontroll i de fall då utlänningar gifte sig med svenska kvinnor, och därigenom fick kontroll över dessas ärvda egendomar. Samme Hadorph påpekade även att det inte fanns något annat land i världen där bröstarvingarna hade lika arvsrätt i fast egendom.³⁸ Han fick medhåll av assessorn Sven Leijonmark, som också framhöll att skillnaderna i arvsrätten grundade sig på en gammal lag och sedvana, och sådana gamla traditioner kunde man inte ändra på över en natt. Det var i samband med Leijonmarks uttalande som borgmästare Törne, märkbart uppgiven, replikerade att ”[j]a, det är det swåresta, att det är så gammalt och gångbart ...”³⁹

Erik Lindschölds främsta argument för en förändring av arvsrätten var att mycket hade hänt sedan landslagen nedtecknades på 1300-talet. Landslagens syfte hade varit frågan om ”familiernes conservation”, det vill säga att hålla kvar egendomarna inom familjen. Nuförtiden var det dock så, menade Lindschöld, att en dotter och hennes make var lika bra på att hantera familjens egendomar som en son. En man kunde ju inte välja sin son, men väl sin svärson. Så länge bröstarvingarna hade familjens bästa för ögonen, så spelade det ingen roll om det var sonen eller dottern som tog hand om arvet. Dessutom var en lika arvsrätt att anse som ”rätt-rådigast och nyttigast”.⁴⁰

³⁶ Lagkommissionens protokoll den 14 februari 1690 (*Förrarbetena till Sveriges rikes lag 1686–1736* bd 1, s. 134).

³⁷ Lagkommissionens protokoll den 14 februari 1690 (*Förrarbetena till Sveriges rikes lag 1686–1736* bd 1, s. 134).

³⁸ Lagkommissionens protokoll den 14 mars 1690 (*Förrarbetena till Sveriges rikes lag 1686–1736* bd 1, s. 193).

³⁹ Lagkommissionens protokoll den 25 februari 1690 (*Förrarbetena till Sveriges rikes lag 1686–1736* bd 1, s. 152).

⁴⁰ Lagkommissionens protokoll den 14 februari 1690 (*Förrarbetena till Sveriges rikes lag 1686–1736* bd 1, s. 134).

Efter många och långa diskussioner lät lagkommissionen sammanställa ett memorial med skälen för och emot en lika arvsrätt. De anförda skälen för döttrars lika arvsrätt var dubbelt så många, elva mot fem närmare bestämt.⁴¹ Nedan redovisas skälen såsom de var uppställda i lagkommissionen protokoll. För sönerns rätt till en större del av arvet anfördes följande skäl:

1. Sonen är den som för familjens namn vidare.
2. I svensk rätt har det alltid funnits dubbel arvsrätt för söner. Det är vanskligt att ändra på en så urgammal och välgrundad lag och sedvana, utan att ha väldigt goda skäl därtill.
3. Det är en av de största förändringarna man kan göra i lagen då regeln varit i bruk så länge hos adeln och bönderna. Sonen är också den som i rikets tjänst tjänat som soldat, och ofta kommit hem "lam, lytt och krumpen, sampt till sin hälsa förlorad".⁴² Då är det inte mer än rätt att han får någon mer förmån i arvet än sin syster som under tiden "uthi god roo hemma suttit och sitt Brödh och uppehälle hoos föräldrarne niutit".⁴³
4. Söners dubbla arvsrätt förekommer i de flesta andra länders lagar.
5. Sonen gör rusttjänst för familjen och dessutom måste han försörja sin hustru. I staden är det mycket lättare för kvinnorna att försörja sig själva, men det är desto svårare på landsbygden.

Skälen för döttrars lika arvsrätt var som sagt betydligt fler. Den viktigaste grunden angavs i den första punkten:

1. "Såsom förbindelsen i Blodet, och præsumptionen af dens willia som Arfwet faller efter, rätta Fundament och Grunden, är till Arfzrätt; Så synes ock intet skiähl, hwi icke Dotter medh Son lijka arfwedehl effter Förälldrarne niuta må, emedan dhe Begge dem lijka när afkomnbe ähro".⁴⁴
2. Man kan presumera att föräldrarna inte ville ge dottern sämre villkor än sonen, särskilt som dottern mer än sonen behövde hjälp med sitt uppehälle och underhåll. Det var helt enkelt inte lika lätt för döttrar att försörja sig.

⁴¹ Nilsson, Johannes: *Bidrag till Ärfdabalkens historia 1686–1736, II. Källskrifter 2. Protokoll och betänkanden*, Akademiska boktryckeriet 1895, s. 233–238.

⁴² Nilsson, Johannes s. 234.

⁴³ Nilsson, Johannes s. 234.

⁴⁴ Nilsson, Johannes s. 234.

3. Om sonen är vanartig, som inte eftersträvar ett dygdigt och ärofullt liv, så är nya rikedomar bara ett "instrument till slöserij och odygd". Sonen skulle då inte bara fördärva sig själv utan även sin familjs heder och ära. Om en arvinge bara går och väntar på att få ut sitt arv, så är risken stor för "lätta och ett orkeslöst dissolut [lätsinnigt, utsävande] lefwerne". Den som däremot inte har några medel att röra sig med eller något stort arv att invänta, måste förlita sig på sin egen flitighet och sitt eget arbete för att komma upp sig i världen.⁴⁵
4. Om det nu är så att sonen genom sitt slösande förstör familjens gods och medel, så är det i alla fall i städerna så att dotterns arvsrätt kan rädda egendomarna. Så länge dottern är under förmyndare så har hon inte fira händer beträffande egendomen och kan inte godtyckligt handha den. Dessutom får man utgå ifrån att en välbetäckt fader söker en svärson som kan ta hand om dotterns tillgångar och hedra familjen. En bonde får till exempel oftare hjälp av sin svärson än av sin egen son när det gäller att sköta gården.⁴⁶
5. Visserligen ger både lag och praxis här i Sverige sonen en dubbelt så stor arvslott som dottern. Men all världslig lag är ett villkorligt ting, som har sitt ursprung i överhetens fria vilja och har sin grund i tidens beskaffenhet och ett folks eller lands natur, egenskap och nytta. Lag och ordning både kan och bör förändras, "warandes absurdum att een gammal orätt och galen wana fördenskull änteligh skohle ständigh och oförändeligh blifwa, för det att hon gammahl är".⁴⁷
6. Stadslagen är yngre än landslagen, och enligt stadslagen ärver kvinnor lika mycket som män. Även inom prästerskapet finns lika arvsrätt. Denna bestämmelse stod i överensstämmelse med den romerska rätten, *lex Visigothorum* [lag från 500 eKr, given för de romerska inbyggarna i det västgotiska riket i Sydfrankrike och Spanien] och den lybska stadsrätten.
7. Broderns fördelar kan bestå i att han får behålla den fasta egendomen och bolbyn [by som omfattar de egentliga gårdarna där jordägarna bo] medan systemen får nöja sig med strögods och lösören.
8. Det som männen förlorar genom den lika arvsrätten, får de igenom genom giftermål. Ju större del som en dotter får av sina föräldrar, ju större del tar hon med sig i det nya gemensamma boet.
9. Fördelningen av arvet ska inte vara avhängig av det ena könets plikter gentemot kungen och fäderneslandet. Det faktum att kvinnor inte

⁴⁵ Nilsson, Johannes s. 235.

⁴⁶ Nilsson, Johannes s. 236.

⁴⁷ Nilsson, Johannes s. 236.

tjänar kungen och riket (i armén) ska inte ligga dem till last när det gäller synen på arvsrätten. Kvinnan bidrar på annat sätt till hushållets förökelse och välfärd.⁴⁸

10. I Tyskland och på andra ställen såsom hos langobarderna och frankerna (*iure feudali*) och hos israeliterna och hos åtskilliga andra nationer, så har förstfödsrätten (*iure primogenitur*) varit rådande, men detta är inte något som man ska ta i beaktande när det gäller den svenska arvsrätten då detta inte är något som har varit i bruk i Sverige tidigare.
11. "Så banas och dherigenom myckit jämnare och lättare wägh till uträckningh uthi arftäckt när concursus är emellan Man och Qwinna, heel- och hafslächt, Fäderne och Möderne, hwilket elliest när dhen åthskilldnaden skall achtas, som Landzlagen tillförende fordratt, stoor confusion och irring, så mångt Sterbhuis emlillan interessenterna som för sielfwa Domaren förorsaka skulle".⁴⁹

Lagkommissionen övervägde om memorialet skulle skickas till kungen med en hemställan om att de angivna skälen skulle sändas vidare till hovrätterna för en ytterligare granskning. Kommissionens ledamöter befarade emellertid att klagomålen från hovrätterna skulle bli omfattande, om man alltför mycket avvek från de tidigare lagreglerna i förslaget till ny ärvdabalk.⁵⁰

Under våren 1690 kunde Lindschöld konstatera att förslaget om lika arvsrätt inte hade vunnit något större bifall hos de övriga ledamöterna i lagkommissionen. Det hade inte heller fallit i god jord hos ständerna, framför allt inte hos adeln. De invanda mönstren och arvstraditionerna var ännu så starkt förankrade i samhället att någon reform inte skulle kunna komma till stånd. Kungen själv, Karl XI, var inte heller intresserad av att införa lika arvsrätt, och i en tid av envælde hade det i princip varit omöjligt för kommissionen att få igenom en sådan arvsreform i det slutliga lagförslaget. Lindschöld själv ändrade dock aldrig uppfattning i frågan. I maj 1690 betonade han ännu en gång att "min datter bör få [ärva] lijka med min son, och det är så min fulla willia".⁵¹ Detta blev det sista inlägg om den lika arvsrätten som Lindschöld gjorde i lagkommissionen. Två veckor senare avled han i en febersjukdom, och efterlämnade

⁴⁸ Nilsson, Johannes s. 237.

⁴⁹ Nilsson, Johannes s. 238.

⁵⁰ Lagkommissionens protokoll den 25 februari 1690 (*Förrarbetena till Sveriges rikes lag 1686–1736* bd 1, s. 151 f).

⁵¹ Lagkommissionens protokoll den 27 maj 1690 (*Förrarbetena till Sveriges rikes lag 1686–1736* bd 1, s. 273).

tre söner och en dotter vars arv fördelades efter önskemålen i hans testamente.⁵² De äldre arvsrättsbestämmelserna behölls i samtliga de förslag till ny ärvdabalk som lagkommissionen lade fram. Skillnaderna i bröst-arvingarnas arvsrätt förblev alltså oförändrade i den slutliga versionen av 1734 års ärvdabalk.⁵³

Varifrån hämtade lagkommissionens ledmöter argumenten för införandet av den lika arvsrätten? Tre förklaringar kan lämnas: för det första ett inflytande från stadsrätten, för det andra en naturrättslig påverkan och för det tredje adelsståndets förändrade sammansättning under 1600-talet.

Vad gäller det stadsrättsliga inflytandet, så hade flera av kommissionens ledamöter egna och nära erfarenheter av stadsrättens regleringar. Erik Lindschölds far, Olof Håkansson Lindeman, hade varit borgmästare i Skänninge, och Lindschöld var uppväxt med borgarnas och stadsrättens villkor. Lindschöld adlades ju först när han var i 35-årsåldern, och han hade inga band eller förpliktelser till den gamla högadeln.⁵⁴ Den i de arvsrättsliga diskussionerna aktive Michael Törne hade en stark ställning som borgmästare i Stockholm. Han var dessutom talman för borgarståndet, vilket förklarar hans ivrande för den lika arvsrätten som den mest förnuftiga lösningen.⁵⁵

De naturrättsliga teorierna förespråkade, som ovan nämnts, en lika arvsrätt mellan söner och döttrar. Under flera år på 1650-talet fungerade Lindschöld som informator för Karl X Gustavs utomäktenskaplige son Gustaf Carlsson. Lindschöld följde med denne på en mångårig studieresa till universitet i både Frankrike, Holland och England, och där kom han i kontakt med de naturrättsliga strömningarna.⁵⁶ Det är till exempel dokumenterat att Lindschöld närvarade vid Samuel Pufendorfs föreläsningar vid universitetet i Heidelberg.⁵⁷

⁵² Jägersköld, Stig: "Erik Lindschöld" s. 594. I: *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 23, Norstedts 1982.

⁵³ Bestämmelsen återfanns i Ärvdabalken 2:1 i 1734 års lag: "Dör fader, eller moder; ärfve tå Frälsemans och Bondes son efter landsrätt två lotter, och dotter tridiung. Men efter stadsrätt, tage Preste och Borgares son halft, och halft dotter" (*Sveriges rikets lag: gillad och antagen på riksdagen år 1734. Faksimilutgåva till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta upplagan av år 1780, med inledning av Stig Jägerskiöld*, Rättshistoriskt bibliotek bd 37, Nordiska bokhandeln 1984).

⁵⁴ Jägerskiöld, Stig 1982 s. 588

⁵⁵ Hafström, Gerhard s. 80.

⁵⁶ Jägerskiöld, Stig 1982 s. 594.

⁵⁷ Jägersköld, Stig: "Erik Lindeman-Lindschöld" s. 146 och 156 ff. I: *Karolinska förbundets årsbok* 1983.

Visserligen tillhörde Lindschöld adelsståndet från slutet av 1660-talet, men han tillhörde den kategori av nyadlade adelsmän som förespråkade nytänkande och förändringar i samhället snarare än ett bevarande av de gamla traditionerna.⁵⁸ Lindschöld var på flera områden kritisk till ståndssamhällets principer och privilegier, och han ansåg att det historiska argumentet inte skulle tillmätas någon auktoritet i diskussionerna om en lagrevision. Detta märktes inte minst i lagkommissionens protokoll där Lindschöld inte var främmande för att ta upp nya idéer, och med jämna mellanrum uttalade sin skepsis mot argument av typen ”gammalt och fornt bruk” och ”urminnes hävd”.⁵⁹ Vid riksdagen 1686 framfördes önskemål om att lagtexten och språket vid en revidering av lagen skulle lämnas orörda, just med hänvisning till det historiska argumentet. Detta var något som Lindschöld motsatte sig å det kraftigaste: ”[g]ambla penningar plägar man hålla utaf, män intet kan jagh see, hvadh dhe gamla orden skohla vara så högnödige.”⁶⁰

Förutom en lika arvsrätt, så argumenterade Lindschöld i lagkommissionens arbete även för införandet av en lika giftorätt, och han ville ta bort bestämmelsen som stadgade att adelsdöttrar som gifte sig med ofrälse män förverkade sitt arvegods.⁶¹ När det gällde den sistnämnda frågan, stödde sig Lindschöld uttalat på naturrättsliga ställningstaganden. Han menade att det var ”emoot naturens rätta intention att så twinga giftermåhl, att icke een person moste få taga hvem han will till ähta. Och det är intet crimen att taga een ährlig man, frälse eller ofrälse.”⁶²

En tredje faktor som kan ha påverkat synen på arvsrätten var det faktum att adelsståndets sammansättning hade förändrats markant under 1600-talet. Den omfattande nyadlingen under århundradet hade medfört att adelsståndet i slutet av 1600-talet till cirka 80 % utgjordes av nyadlade personer. Många av dessa var ämbetsmän med rötterna i borgarståndet, och de ägde inte några stora jordegendomar. Både Erik Lindschöld (adlad 1669) och Erik Lovisin (adlad 1675) kan räknas till denna grupp. I början

⁵⁸ Englund, Peter: *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Atlantis 1989, s. 186 ff.

⁵⁹ *Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686–1736* bd 1, s. 12 ff.

⁶⁰ Uttalat av Lindschöld vid riksdagen i Stockholm 1686 den 16 oktober (*Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll 1686–1689*, Norstedts 1899, s. 55)

⁶¹ *Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686–1736* bd 1, s. 179.

⁶² Lagkommissionens protokoll den 7 mars 1690 (*Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686–1736* bd 1, s. 179).

av århundradet hade det snarare varit regel än undantag att adelsmännen hade stora jordegendomar. Men mot slutet av 1600-talet var däremot den jordägande delen av adeln – framför allt den gamla högadeln – i minoritet. De ärvda godsens betydelse minskade och jordägandet antog nya former. Detta kan ha bidragit till att intresset hos en del av lagkommissionens ledamöter för att skydda jordegendomarna genom att bevara de äldre arvsreglerna, inte längre hade samma betydelse och prioritet.⁶³ Ytterligare en indikation på det, var det faktum att Lindschöld hade varit en av främsta förespråkarna för genomförandet av reduktionen på 1680-talet.⁶⁴

6 Epilog

Arvsreglerna förblev som sagt oförändrade i 1734 års lag, och skillnaderna i fråga om barns arvsrätt var ett faktum i flera länder i Västeuropa fram till 1800-talet.⁶⁵ Det var först i början av 1800-talet som frågan om en lika arvsrätt togs upp till diskussion på nytt. 1700-talets upplysning och naturrättsliga idéer hade lagt grunden till ett nytt synsätt där individen alltmer sattes i fokus. Liberalismen, som fick sitt genombrott under 1800-talet, betonade den enskilda individens rättigheter och den individuella friheten. Under samma period växte sig kraven på allas likhet inför lagen allt starkare.

En rättslig förebild i sammanhanget var det franska lagverket Code civil från 1804. Genom Code Civil fick Frankrike första gången ett civilrättsligt lagverk som gällde för hela landet, och bestämmelserna präglades av den franska revolutionens krav på jämlikhet. Den nya lagen stadgade bland annat lika arvsrätt för söner och döttrar som en grundläggande rättighet. Den franska civillagen framstod på många sätt som en mönsterlagstiftning, och satte sina avtryck på den rättsliga utvecklingen i flera andra länder. Lika arvsrätt infördes i flera andra europeiska kodifikationer i början av 1800-talet. Som exempel kan nämnas Belgien (1804), Österrike (1811) och Holland (1838).⁶⁶

⁶³ Englund, Peter s. 153 f.

⁶⁴ Jägerskiöld, Stig 1982 s. 590.

⁶⁵ Beckert, Jens s. 87.

⁶⁶ Hafström, Gerhard s. 86 och 97.

Efter statsvälningen 1809 återupptogs diskussionerna kring en modernisering av den svenska arvsrätten. Även i Sverige hade man tagit intryck av den nya franska lagen. Under 1800-talets första hälft hade dessutom den liberala rättsstaten fått sitt genombrott vilket i sin tur fick verkningar på flera rättsområden. På 1810-talet påbörjades arbetet med en ny civillagstiftning som skulle ersätta de äldre bestämmelserna. Vid riksdagen 1809–1810 väcktes flera motioner om lika arvsrätt, och kraven på en omfattande revidering av 1734 års lag växte sig allt starkare. Men riksdagen var splittrad i frågan om arvsrätten. Framför allt adeln och bönderna, det vill säga de grupper som ägde jord, motsatte sig en arvsreform då de befارade att en sådan skulle splittra upp jordegendomarna. Lika arvsrätt föreslogs i flera lagförslag under första hälften av 1800-talet, men röstades ned gång på gång. Många av de argument för och emot en lika arvsrätt som tagits upp av den karolinska lagkommissionen återkom i riksdagsdebatterna på 1840-talet.⁶⁷

I riksdagsdebatten kring arvsrätten framfördes huvudsakligen tre argument för införandet av lika arvsrätt. För det första ansåg många grupper att de liberala tankegångarna och rättigheterna även måste omfatta kvinnorna. Allas likhet inför lagen skulle vara den allenarådande principen. För det andra framhölls kvinnornas ekonomiska situation. Under första hälften av 1800-talet var flertalet kvinnor ännu omyndiga, och fick varken förvärvsarbete eller driva egen verksamhet. Många kvinnor levde därför i ekonomisk nöd med svält och fattigdom som följd samtidigt som kvinnorna ofta hade (utomäktenskapliga) barn att försörja. Sist men inte minst var införandet av lika arvsrätt ett sätt för de tre ofrälse stånden att komma åt adelns ekonomiska och politiska maktställning. Om söner och döttrar fick ärva lika mycket, så skulle adelns stora jordegendomar splittas upp, vilket i sin tur skulle påskynda nedbrytandet av ståndssamhället. Det var det sistnämnda argumentet som medförde att bönderna till slut övergav sin tidigare ståndpunkt. Vid riksdagen 1844–45 togs frågan om lika arvsrätt upp på nytt, och vid omröstningen stod det klart att de tre ofrälse stånden (om än med knapp majoritet inom prästerståndet) stödde förslaget om införande av lika arvsrätt. Adeln var fortfarande emot. Flera adelsmän ansåg att lagförslaget var att likna vid ett "attentat mot adeln", som hotade att krossa ståndet som helhet.⁶⁸ Vid omröstningen på Riddar-

⁶⁷ Hafström, Gerhard s. 87 ff. och 92.

⁶⁸ Almquist, Jan Eric s. 42.

huset röstade 162 ledamöter emot och 73 för förslaget. Adeln författade även en protestskrivelse till kungen, i vilken ståndet intog en mycket kritisk hållning till att de övriga tre stånden ville införa lika arvsrätt.⁶⁹

Högsta domstolen (som vid den här tiden hade lagprövningsrätt) var inte heller positivt inställd till lagförslaget, och med röstetalen fem mot två röstades förslaget ned. I konseljen röstade hälften av stadsrådets ledamöter för och hälften emot. Det blev till slut den nyttillträdde kungen Oskar I – som själv var förespråkare för en lika arvsrätt – som fick fälla avgörandet, vilket han gjorde till reformivrarnas fördel.⁷⁰ Bland de handlingar som kungen hade till underlag för sitt beslut, återfanns en akt med titeln ”Gammalt manuskript”. Det visade sig vara en avskrift av karolinska lagkommissionens memorial med skäl för och emot en lika arvsrätt, som alltså efter 150 år till slut kom till kungens kännedom.⁷¹

Efter många turer och meningsmotsättningar i både lagkommissioner och i riksdagen, antogs alltså till slut förslaget om införande av lika arvsrätt i maj 1845. Utvecklingen i de övriga skandinaviska länderna följde samma mönster. Trots motstånd från vissa håll infördes lika arvsrätt i Norge 1854 och i Danmark 1857.⁷² Reformen var inte i första hand en kvinnofråga, utan snarare en fråga om makt, både på ett politiskt och på ett ekonomiskt plan. Det var framförallt de ofrälse stånden som ville förändra adelns maktposition genom att undergräva ståndets ekonomiska och politiska ställning. Införandet av den lika arvsrätten var ett av stegen på vägen att avskaffa ståndssamhället en gång för alla. Reformen var alltså inte ett resultat av en förändrad syn på förhållandet mellan män och kvinnor. Att reformen utföll till kvinnornas fördel var snarare en lycklig biprodukt.

Men blev män och kvinnor formellt likställda i arvsrättsligt hänseende? Det finns inga undersökningar på vilka effekter som reformen fick i praktiken, men det torde stå klart att den inte nämnvärt rubbade de rådande maktförhållandena mellan könen. Arvsreformen till trots hade bröder fram till slutet av 1800-talet rätt att lösa ut systrar vid arvskiftet genom tagelottssystemet. Införandet av myndighetsbestämmelser för

⁶⁹ Almquist, Jan Eric s. 41 f.

⁷⁰ Hafström, Gerhard s. 93 och 95.

⁷¹ Hafström, Gerhard s. 101.

⁷² Vogt, Helle: ”’Thi intet er narturligere och retfærdigere end qvindekjønnets lige arveret med mandskjønnets.’ Stænderforsamlingernes behandling af ligestillingsspørgsmålene i 1840’erne” s. 648. I: *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, vol. 122, 4-5/2009.

kvinnor lät dessutom vänta på sig ytterligare några årtionden. Och de reformer som slutligen skulle jämställa alla barn i arvsrättsligt hänseende skulle komma att dröja ännu längre. Men det är en annan historia.⁷³

⁷³ För svenskt vidkommande dröjde det ända fram till 1970 innan alla barn – oavsett om de var födda inom eller utom äktenskapet, om de var biologiska eller adopterade barn – fick arvsrätt efter båda sina föräldrar utan undantag.

